

Short story - Cebuano

Maninibya

A submission to the Carlos Palanca Memorial Awards for Literature

Synopsis / Laktod nga Asoy

Ang Maninibya nagpadayag sa usa ka kahimtangan nga banikanhon panahon sa sinugdanan sa pandemya, nagpakita kini giunsa pagdawat sa mga taga hilit nga dapit ang posibilidad nga moabot sa ilang dapit ang maong sakit, samtang gilili usab niini ang ilang mga kahadlok, kasinati-an, mga panghuna-huna, ug uban pa. Naglatid usab kini sa panagtagbo sa modernong kaisipan sa usang bahin; ug sa kara-an ug na-andan ng mga gibati ug tinuohan sa pikas bahin. Sa taliwala sa panagtagbo niining mga puwersa mao si Terya ug ang iyang pamilya diin ang ilang mga kasinati-an nagdala kanila, labi na kang Terya, ngadto sa mahinungdanong kaamgohan. Ug sa kinatibuk-an, ang Maninibya usa ka asoy nga nagpahinungod sa kinaiyahan ug sa tinubdan natong tanan.

MAGSISIBYA

“Aduna’y daghang matang sa magsisibya ug mga mensahero, apan dili tanan ang gihataga’g pagtagad ug gipaminawan. Ang uban, sayon rang gisalikway, wala panumbalinga, bisan kadtong nagsibya sa mahinungdanong pahimangno.” – Tatay Selo

Init na ang mantika, mi-aso na kini’g dyutay sulod sa kaha, andam na molapnos sa gi-asinang isda. Sakto ng ilunod kining lab-as kay matud pa sa gitudlo ni Nanay kaniadto sa gamay pa ko, dili na kini mopilit sa kaha. Mi-atras ko’g gamay, nanagana, kay uroy, bisa’g taas ning luwag, lisud kung inig uros sa mantika mawisikan ta. Makapamahaw lagi apan ang panit maputos sa ka hapdos kay wa kapanagang sa uros-uro.

Samtang nakigbugno ko sa mga piti-piti sa pinirito, nagsige’g yawyaw sa among sala ang among tv didto. Wala na ko kabantay sa kusog nga siga sa stove kay ang akong pagtagad nabitad sa nagdila-ab usab nga mga balita sa telebisyon. Dihay anunsiyo, dihay mga pagklaro, apan ang tanan nakapadugang hinuon sa kahuot sa dughan ug kalabad sa ulo. Ang resulta? Napagod hinuon ang pinirito.

“Unsay buot pasabot niining giingon nga lockdown, Sir?” pangutana sa news anchor ngadto sa iyang gikahinabi nga opisyal sa gobyerno.

“Palihog pasabta kuno mi ani, Sir kay morag kulba paminawon ang maong terminolohiya. Unsa ni, kinsa ang ma-apektuhan niini, asang mga lugara ipahamtang, og unsa’y mga lakang sa gobyerno sa pagpatuman niini?” pusot-pusot niyang pangutana.

Bisan pa sa pagka beterano ni Kaye Lazaro sa natad sa pagbalita, misikat ni siya sa iyang kalmado ug malangkobon nga pagbalita niadtong gubat sa Maguindanao diin gibansagan siyang reporter nga walay kurat, ingon pa nila; apan karon, madungog sa iyang tingog ang kabalaka, ug ang iyang pagpaningkamot nga mapugngan ang iyang pagkataranta.

Tinuod, paspas siya makatuhop sa mga panghitabo ug kung unsay mga gipangsaysay sa mga nakahinabi nga tinubdan, ug ang iyang paghan-ay niini sa paagi nga dali ra masabtan. Apan niining isyu sa pagkuyanap sa kagaw, dili siya usa ka obserber lamang. Niining tungura, siya mismo nalakip niining katilingban nga gihabolan sa kahadlok ug way kasigurohan. Ug sa kalibutan nga nagduhiraw pa sa kung unsay angayng buhaton, nahimong maisugon ang mismong akto sa pagpabiling kalmado.

Di kahibudngan ang maong reaksyon ni Maam Lazaro. Gikulba-an na man gani ko nga igo ra ko naminaw ug nag-prito. Unsaon kaha namo kung moabot na ang covid dinhi sa among baryo? Asa mi mopaingon kon pananglitan, mahiagum sa maong sakit ang akong edaran nga mga ginikanan? Mag-unsang mi kung likayan nami sa among mga silingan?

“Nahoman na ka’g luto diha Day kay mangaon na ta,” kalit pagtingog ni Tatay nga miabot na diay gikan nagsusi sa iyang anihonong homay.

Na-igting ko’g gamay kay wa jud ko kabantay. Ang ako hinuon nabantayan kinikaron, naunsa ba nga dali na man ko makuratan. Mora na ma hinuon ko’g ratolon.

“Oo, lingkod na lang diha Tay kay padung na man ko maghukad. Gi-agda na man gani tu nako si Nanay ganiha pero nalingaw pa ma’g kuri-kuri sa mga bombil niya,” tubag nako niya.

Pwera buyag bitaw aning Tatay, nindot ni siya paliwatan sa sobra niyang kakugihan. Bisa’g nalukop na ang iyang ulo sa uban, ug magki-ong ki-ong na lang gani intawn anang iyang nilakwan, samtang ang iyang tuhod ug mga tudlo maglisud na sa pagtul-id ug sa pagpiko, sayo gihapon ni siya mobangon aron adtuon, suroyon, susihon ang iyang homayan ug uban pa niyang gipananom.

“Gigutom nako Day. Maayo pa ang mga maya, nabusog na sa anihon. Di ma-ataman og bugaw uy, pagkasi-awa. Apan miingon man ang Ginoo nga gahinan usab ang mga langgam, ahw di na lang kaayo bugawon kay di pod baya sila ma-antigo motanum”, dugang pa niya nga nagkatawa.

Kung dunay kabilin si Tatay nga ihatag niya nako pohon, kini gyud unta ang gusto nakong maangkon, ang iyang kasing-kasing nga bulawanon. Ang iyang pagpangga, dili lang alang sa iyang mga tanum, sa iyang pamilya ug kaugalingon, lakip na usab ang ubang mga binuhat, mga langgam ug mga mananap.

“Kasayo ba tuod nimo nag tv Day Terya, kas kuryente. Wa may nagtan-aw, kinsa may gipasalida-an ana didto?” badlong pa niya.

Ayay, mao lagi ni dayon. Kinahanglan gyud ni siya sayo papamahawon aron dili ko masawayan, pirmi baya ni siya mamadlong basta mahitungod na sa paggamit sa kuryente ug bayronon.

“Gipasalida na nako Tay kay naminaw kos balita ganiha. Nanghingusog na man diay kuno ang covid didto sa syudad. Maayo na lang di kaayo ta mauwahi sa mga kasayuran nga angay natong hibaw-an. Ikaw ra baya nag-ingon Tay ha nga bahala’g pobre basta di ignorante. Mag lockdown na man gani kuno sila didto, ambot og ma-apil ba kaha ta dinhis bukid nga layo ra man ta,” tubag nako niya.

Mao sad diay ni akong teknik inig pangatarungan nakong Tatay, isumbalik ra nimo sa iyaha ang gipanulti niya. Usa ra ang sunod nga puede mahitabo ani, mokambiyo siya ngadto sa laing butang hisgutanan.

“Unsa man pod kuno ng lockdown Day?” sagbat pa ni Nanay nga padung manghinaw sa lababo. “Unsa ma’y inyong gistoryahan?”

“Mahitungod lagi anang kagaw karon Nay, covid man kuno na. Paspas na man kaayo ang pagtakod-takod didto sa syudad maong nahukman nga mag-lockdown kuno sila didto. Ambot kay ang giingon, bawal manggawas ang mga tawo, magpuyo lang sa daw sa balay sud sa usa ka buwan man tingali tu. Basta, diha’y giingon nga mga petsa sa pagsugod ug hangtod kung kanus-a pod,” tubag nakong Nanay.

“Uy kalisud gud ana! Di man na mahimo kay ang pagkaon, unsaon man? Kinsa may mopalit? Ang panrabaho? Ang mga laktonon? Mahunong tanan?” pusot-pusot pod nga mga pangutana ni Nanay.

“Mao bitaw na ang gikabalak-an ron didto sa syudad Nay kon unsaon na nila’g pamaagi. Daghan pa’g nalibog aning kahimtanga. Silang Manoy kaha, naunsa na kaha sila didto?” tubag nakong Nanay.

“Uy Terya, pagpa-signal unya ha. Kontak tung imong Manoy, pangumustaha og naunsa na sila. Pauli-a na lang diri kung magkinaunsa kay naa ra man tay ginagmay madawdaw diri. Maka-utan utan pa man ta’g kamunggay ug ganas diha sa tugkaran,” may kabalaka nga ingon ni Nanay.

“Oo, Nay, motungas ra unya ko didtos bungtod mangita’g signal,” pagsiguro nakong tando ni Nanay.

“Tiguwang na tu si Manoy Angelo nimo, maantigo na tu mopasikot-sikot didto. Taympa, kagahi ba aning atong sud-an?! Nalabi-an man ang pag-prito, pinakaging man kaayo. Way kaluoy sa lagos sa tiguwang Day Terya?” panungog ni Tatay Selo.

“Pasensya kaayo ‘Tay kay naunsa ba, nakusgan man ang siga ganiha. Sabwan na lang na nako unya. Isubak sa kamunggay aron mohumok gamay,” panalipod nako sa pinirito.

Unsaon man nako’g ingon si Tatay nga ang pinirito nadisgrasya tungod sa hilabihan nakong kabalaka? Hapit na ang ting-ani, ang dapaw sa homay mao ra ba’y nakapahobak niadto ni Tatay. Perteng hangos, naglisud na gyud tu siya’g ginhawa. Simbako mahitabo utro, unsao’g pa-doktor namo? Basi’g mapasanginlan na hinuong covid, na, mao ra’y amo. O, di ba kaha matakdan mi kung molugsong mi didto sa Sentro.

“Nakadungog mo sa mingok gabi-i? Nagsige’g ngawngaw diha sa bungtod ay. Ingon ana ra ba na sila kung dunay mensahe nga ihatod,” kalit palahi nga istorya ni Tatay. Da-an pa ko, mokalit ra lagi ni siya og kambiyos.

Niining bahina, wala ko’y gikatubag kang Tatay kay una, hinanok kaayo ko gabii. Ikaduha, malay ko ba nga naa pa ba diay nahabilin mga mingok karon, abi ko’g napu-o

na ang kaliwat nila. Ikatulo, ang kabalaka sa covid nagpasulabi. Ug ikaupat, nitukar na sab ni si Tatay sa iyang mga tuo-tuo. Giluom na lang nako ang iistorya nako unya kay Ginoo ko, asa man intawn ta anang mingok nga pulihan sa pagsibya ni Maam Lazaro?!

Apan ingon ani na gyud ni among amahan, daghan ni siya og mga timailhan, mabinantayon sa mga tilimad-on, tigpaminaw sa kina-iyahan. Sama gud anang hakot, kung manggawas na gani kining matanga sa itom nga hulmigas, mag-andam na dayon si Tatay sa iyang binhi kay hapit na daw ang ting-uan. Dili man sa pagbugal-bugal, apan tingali adunay antenna ang hakot nga makamatikod sa mga panganod nga nagsingabot?!

Sama usab sa mga baki, matud pa ni Tatay, kung mokokak ang usa o duha ka mga baki, wala ra kini kabilingan. Apan magdungan na gani og iyagak ang kadaghanan, kanang halos mabungog sa ilang kasaba ang imong dunggan, kini timailhan nga natapos na ang uwan.

Apan si Tatay, hugot ni iyang pagtuo sa Ginoo. Mo-insister gyud na siya nga manimba mi inig ka Domingo kay kuno, adlaw gyud kini sa Ginoo. Ug kada adlaw, wa gyud na sila mosipyat ni Nanay sa ilang pagpadayag og pagpasalamat sa Ginoo. Maong naglibog ko kung unsa, nganong nagpabilin kining iyang mga tuo-tuo.

“Unsa diay ang ingon sa mingok, Tay?” pakisayod nako niya aron ba lamang naa kintahay ko’y ika-istorya.

“Ambot lang Day. Wa pa man ko makakat-on sa ilang pinulongan,” sumbalik pod niya sa akoo.

“Ahw, di man gud! Naghatod man kaha og mensahe unya unsaon man nato pagkahibaw unsang mensahi-a?” ingko niya.

“Ikaw jud Terya, ambot og asa naliwat ng imong pagkapilosopa,” panugsog na pod niya.

Wa na lang ko motingog uy kay ang akong tubag ra ba unta kay, “nimo gud ‘Tay, asa pa man diay?”

“Wa diay ka kahinumdom sa giingon sa imong lolo kaniadto Day Terya? Ang mingok, matud pa sa mga katiguwangan, maoy gisangonan sa Ginoo sa usa ka bala-anong tahas. Kung si Anghel Gabriel nagpahibaw kang Santa Maria nga magsabak siya, ang mingok gisangonan usab sa pagsibya nga adunay motaliwan na,” pagpasabot pa ni Tatay.

“Uy, pag-sure diha Tatay uy. Kung mauhon na, makahibaw diay ta kanus-a ta mamatay?” wa katoo nakong pangutana.

“Huna-huna-a gud Inday Terya, di ba kahibaw man ta kanus-a kasagaran mahimugso ang usa ka bata? Siyam ka buwan? Usahay kuwang, usahay sobra sa buwan? Kung gipahibaw ta kanus-a mabuhi, nganong di man ta pahibaw-on kanus-a kamatayon? Sa pagkatinuod Day Terya, ako nagtuo nga gihatagan ta’g abilidad mahitungod aning mga butanga. Apan gisalikway sa tawo ang maong abilidad aron sa paglikay sa kasayuran mahitungod sa nagsingabot nga katapusan. Abi tingali nga malugwayan pa ang panahon dinhi sa kalibutan kung dili kini tagdon ug dili patalinghogan. Hangtod nga sa paglabay na sa dugayng panahon, nalubong na lang kini sa panumduman ug lisud na hikaplagnan,” pinamistryosong ingon ni Tatay Selo.

“Nay, motuo ka aning gipang-istorya ni Tatay?” nagpalaban kong Nanay.

“Siempre Day, Tatay na gud na nimo, tuo gyud ko. Nakadungog man pod gani ko sa mingok gabi-i. Maayo unta og nakamata ka aron nakabati pod ka. Makaingon gyud ka nga dunay kamatuoran ang giingon sa imong Tatay,” tubag pa ni Nanay.

“Taud-taud na baya nga wala ko nakadungog sa tuwaw sa mingok. Abi ko ba og nahurot na sila, o di ba kaha, nanghawa na. Maong nalipay ko sa pagtingog gabii kay nagpasabot nga naa pa diay sila, apan duna sab koy panagana kay kung unsang mahinungdanong mensahe ang gisibya niya,” pagpadayag ni Tatay Selo.

“Maayo! Maayo! Tiyo Selo? Maayo! Naay tawo?” tingog nga nagsyagit gikan sa kalsada.

“Aw, aw, aw,” tagubtob nga paghot ni Baikal. Gamay ra ni siyang iro-a apan lanog kaayo ang tingog. Sa wa masuhito, mataha gyud sa pagduol sa amo kay abi naay dakong iro. Mahimuot na lang sila kay inig kakita na nila, uy, pagkagamaya ra man diay.

Dili baya gyud ni siya orihinal nga amoa. Sa itoy pa ni, didto ni siya mapuniti sa pikas baryo. Naatlan ni Tatay nga gisikad-sikaran siya sa iyang tag-iya kay kuno, samokan. Naluoy man si Tatay maong iyang gisuwayan og pangayo. Perteng sugota sa tag-iya, pasalamat man gani kay wa na kuno’y magsamok niya. Tingali tungod sa pagdagmal nga iyang nahiaguman, grabi-grabi ang trauma pag-abot aning itoya diris amoa. Kung tawgon, mobahag dayon ang ikog, mosoksok sa suok, unya makaihi kung hikapon o bisan gani duolon. Apan, pagdagan sa panahon, nabuntog ra ni Baikal ang mga ungo sa iyang kasinati-an. Magsige na og bai-id, modug, manilap, mamarayeg,

maniid. Maniid, kay ambot, duna gyud tingali ni sila'y pagsabot kay sama ganina, mitingkad man ang dunggan paghisgot ni Tatay sa mingok nga iyang nabati-an.

“Uy, mora man ron og si Kaloy. Adto-a Terya, tan-awa'g unsay tuyo niya,” sugo ni Nanay.

Pero nag-una na og dagan si Baikal sa pultahan.

“Uy, gaw Kaloy, maayong buntag diha. Mora man og gigukod ka'g irong buang. Perte man nimong paningot. Unsa'y ato?”, pangutana nakong Kaloy.

“Maayong buntag pod diha gaw Terya. Nagdagan lagi ko kay duna ko'y ibalita kang Tatay nimo. Naa si Tiyo Selo?” pangutana ni Kaloy.

“Uu, dia man. Dali, mamahaw sa ta,” pangagda nakong Kaloy.

“Unsa ma'y ato Dong Kaloy? Dali, sud sa diri,” sagbat ni Tatay sa akong likod.

“Gikan ko sa ilaya Tiyo, ila ka Tiya Tesing.... Kuan, wala na si Tiya Tesing, Tiyo. Mipanaw na siya. Gabii kuno nahitabo,” magul-anong pagbahibaw ni Kaloy.

“Ha? Pag-sure diha Kaloy uy. Unsa ng pagkaunsa-a? Nakit-an pa gani tu nako si Tiya Tesing niadtong unang adlaw, nilabay diri nagsakay pa man gani tu's habal-habal. Unsa gud ning hitabo-a?” nalobatan nakong pamulong.

“Oo. Padung tu siya sa Sentro gaw kay magpahiling unta kuno sa doktor kay nagla-in iyang paminaw. Gisubawan na man tu siya, mao na diay tingali tu. Homan wala man pod igkita ang mananambal kay morag dihay daghan gi-atiman, maong miuli na lang siya,” asoy pa ni Kaloy.

“Hala uy, Ginoo ko! Kaluoy ni Tiya! Pagkakalit ba aning hitabo-a!” naglisud ko sa pagtuo.

“Mao lagi gaw. Nikalit ra man kuno tu og kalup-og si Tiya gahapon, unya sa dihang nikilom-kilom na, gipanugnaw na og maayo. Nagsugpa man pod kuno, ambot pod unsa katinuod. Padung ko sa ila ka Kapitan Berning kay magpahibaw pod didto. Mituyo ra gyud ko’g hapit diri kay kahibaw ko unsa mo kasuod ni Tiya Tesing, Tiyo,” matud pang Kaloy.

“Tinuod na dong Kaloy, duol sa among dughan si Tesing. Wa man pod lamang siya misangpit diris amo nga diha na man diay siya’y gipamati. Makapasubo kaayo ning balita-a dong Kaloy. Salamat kaajo sa pagpahibaw namo. Moadto ko ron sa ila taud-taud,” ingon ni Tatay.

“Unya, di na lamang pod ko magdugay Tiyo ha, moadto na ko kay aron dali pod nako mapahibaw si kapitan,” dali nga panamilit ni Kaloy.

Sa paglakaw ni Kaloy, dali nga nag-ilis si Tatay.

“Moadto na ka Tay? Mokuyog ko Tay,” ingon pa nako.

“Ayaw sa og kuyog Day Terya. Dinhi lang usa ka, ako lang sa ang moadto didto. Unya na lang adto kung mahan-ay ug masusi na gyud kung naunsa. Kay nakalitan kaayo ko aning panghitabo-a. Magpahibaw baya gyud na si Tiya Tesing nimo kung naa siya’y problema o gimulo sa lawas. Managana lang pod ta Day kay wa ta kahibaw sa panahon. Ikaw ra bitaw nagbalita ganiha nga naay kagaw nga naghingusog karon,” ingon pa ni Tatay.

“Unya, ikaw na hinuon ang moadto Tay? Mas dali man matakdan ang mga tiguwang,” protesta nako.

“Ayg kabalaka, di ra na kadut nako ang kagaw Day Terya. Kublan ning akong panit. Basig mahigawad pod tu si Tesing kung di ko moadto niya,” insister ni Tatay.

“Pag-sure Tay uy. Pagda na lang og panyo Tay kay aron naa kay ikasap-ong sa imong nawng o ilong kung unsa man gani,” ingon nako niya.

Si Tiya Tesing, nailhan nako siya niadtong gamay pa ko ug kapitan pa si Tatay sa among baryo. Usa ka hapon, mianhi siya sa amo, nagkagidlay ang t-shirt, gisi ang sayal, usa ra’y tsinelas, dunay mga pangos ang iyang bukton ug nawng. Lahi ang siga sa iyang mga mata, isug, ha-it. Ug bisan pa nga morag kuwang siya sa kusog tungod sa iyang pagpangurog, gahi ug bugnaw ang iyang tingog nga miingon, “Kap, naduslak nako ang mangtas nakong bana.” Didto pa nako namakitdi nga nagtabisay ang sundang nga iyang gibitbit. Ug sa kalit, mi-agik-ik si Tiya Tesing, apan wa madugay, mibanos ang pagbakho niini.

Apan imbes nga malisang, gigakos ni Nanay ug gihapohap si Tiya Tesing. Gihimasa-an, gitrapohan, giilisan, ug gitambalan sa iyang mga samad. Kining maong senaryo, klaro pa kaayo bisan og dugay na nahitabo kay ako mismo ang mikatkat sa among bayabas, nanguha’g udlot nga maoy gidokdok ug gitampoy sa mga hobag ug samad.

“Anhi lang usa ka sa amo Tesing. Ayaw lang sa og pauli sa inyo hangtod ka mamaayo,” pag-am-am ni Tatay.

Mora’g wala nay nabatyagan si Tiya Tesing sa giingon ni Tatay Selo. Lahos na iyang panan-aw ngadto sa unahan, tagsa ra kaayo mamilok apan mora’g wala na kini

makit-an. Napilhok man diay ning iyang usa ka aping samtang ang iyang wa-it, adunay gisi ug napasnit.

Dugay si Tiya Tesing sa amo. Pila ka mga daktol ang milabay, hangtod nga naunoran ang iyang kaniwang ug milagsik pagbalik ang iyang himbay nga linakwan. Kining temporaryong pagsagop ni Tatay kaniya maoy naglambod sa among mga kinabuhi ngadto sa usa'g usa, butang nga gipanaminan ug gitamod sa uban. Nabati namo nga nadugangan ang pagtahod sa mga taga amo kang Tatay Selo ug gipadayag nila kini pinaagi sa madasigong pakiglambigit ug pagsanong sa mga gimbuhaton sa baryo.

“Pagkasubo. Si Tesing diay tu ang gipasabot sa sibya sa mingok gabii,” pamalandong pa karon ni Nanay.

Ang mingok gyud ang pasanginlan ini? Dili puede nga naatol lang kini? Morag mas dali tuohan ang posibilidad nga nakaabot na ang covid dinhi kaysa sa mingok nga nagsibya sa hinanaling kamatayon ni Tiya Tesing. Apan wala nako ni isulti kang Nanay kay iyang luha misugod na og tabisay. Subo lang palandongon nga sa kalibutan nga hilabihan na kapaspas sa mga kalambo-an, diin nagtuyok na kini sa teknolohiya, facebook, ug social media, di-a, nag-ungot ra gihapon ang among pangutok sa tinuohan sa mingok.

Sa pagkasawumsom na, naningog na ang mga gangis apan wala pa gihapon nabalik si Tatay. Daghan man gud hinuon ang lihokon didto aron mapahimutang ang paglamay unya kang Tiya Tesing.

“Uwooah! Uwooah! Uwooah!”

Unsa tu? Kalit ko nga na-alimpongatan. Nakatog man diay ko naghawat ni Tatay. Miabot na ba kaha siya? Pero unsa man tung tingoga? Mora'g naay naghilak nga bata. O basig damgo ra tu nako?

“Uwooaah! Uwooaah! Uwooaah!”

Da, naa lagi gyud! Kala-in ba paminawn uy! Grabiha pod aning bata-a makatuwaw, mora man og gipa-antos pag-ayo. Mora ma'g lugiton atong dughan sa iyang hinilakan. Unsa man diay ron orasa nga naa pa may nagsaba-saba. Gikab-ot nako ang celpon, ug uy, alas dos na man diay kadlawn!

“Uwooaah! Uwooaah! Uwooaah!”

“Nay? Nay? Naa na si Tatay?” sangpit nakong Nanay sa pikas kuwarto.

“Oo, dia na, natug na si Tatay nimo Day. Wa na lang ka pukawa ganina kay hinanok man kaayo ka,” tubag ni Nanay.

“Nakadungog ka atong nitiyabaw karon pa lang Nay? Mora lagi'g naghilak nga bata,” pangutana nakong Nanay.

“Hahaha. Mao tuy mingok Day Terya. Karon nakabati na gyud ka sa iyang pagsibya, basi'g motuo na ka, hahaha,” sungog ni Nanay sa akoo.

Wa ko katingog. Wa ko kasabot sa kung unsay akong bati-on nga nakadungog sa mingok.

“Katog na Day Terya kay kita na pod mangadto ka Tiya Tesing nimo ugma pohon,” ingon ni Nanay.

“Oo, Nay. Good night ninyo ni Tatay, Nay,” tubag nako niya.

Misantop sa akong hunahuna ang mga “palangga” ni Tiya Tesing, mag-unsang na sila nga wala na si Tiya? Moadto pa ba kaha? Ganahan ko magtambay didtos lagkaw ni Tiya Tesing kay nagkadaiyang mga langgam ang mobatog didto, motugdon, mokanta, ug molupad ra’g ilaha. Pagkahayag na lang sa pahiyom ni Tiya inig kakita niya nila. Paborito nako ang tamsi ug tikarol sa kanindot sa ilang kolor. Makaibog ang suod nga panaghigala sa mga tabon nga magsakay-sakay sa buko-buko sa kabaw. Nahatagan pod mi ni Tiya og itlog sa buntog. Mahadlok ko sa tingog sa kokok ug kanang mosarap na ang banog. Kang Tiya nako natigohan ang mga pangan sa uban --ang git-git, galansiyang, ug goryon; ang balinsasayaw, ang antulihaw. Apan ang iyang kanunayng pahinumdom mao nga dili gyud kan-on ang mga kwaknit ug kabog. Gawas nga langsa ang unod, usahay magbitbit kini og sakit.

Sa nagsugod na kog piyong aron matog balik, gisigundahan ni Baikang ang mingok sa iyang tagobto nga pag-uwang.

Pagpamahaw pagkaugma, namatikdan nako nga mora’g nagluya gamay si Tatay.

“Mingaw lagi ka karon, Tay, naa kay gibati? Kumusta man tuod didto kang Tiya Tesing?” pangutana nako niya.

“Gikapoy ko’g dyutay day Terya pero basin ra pod tungod sa kasubo sa pagtaliwan ni Tesing. Tua, napahilona na tu si Tiya nimo. Daghan na sab ang nangadto gabii aron molamay, paspas ra man nakahibaw ang mga taw,” hinay nga tubag ni Tatay.

“Unya unsa man jud kuno ang naingnan Tay sa iyang pagkamatay?” pangutana nako niya.

“Sus, daghan kaayo’g mga bersyon ang mga taw, mahimuot na lang ka maminaw kay halos tanan walay kapasikaran. Diha’y nag-ingon nga gi-ungo o gibarang kuno si Tesing kay siya ra usa, homan nanglagom daw ang mga tudlo. Diha pod nag-ingon nga napa-akan tingali og mananap. Ang uban nakahukom nga tungod sa kasuod ni Tesing sa mga langgam, ang mga langgam daw ang miunay niya. Pastilan. Kamabulokon sa imahenasyon sa katawhan,” paglingo-lingo ni Tatay.

“Unya Tay, walay nakahisgot nga basig na covid si Tiya? Kay kung covid na, dapat magmatngon tang tanan”, laing pangutana nako niya.

“Na, utro pod ng kagawa. Himo-himo ra kuno na sa gobyerno aron panghadlok sa mga tawo. Dili kuno tinuod ng covid, fake news kuno na” taho ni Tatay sa amoa.

“Uy, mao ba? Unsaon pagka fake news ana nga si Kaye Lazaro, sinaligan kaayong tigbalita, ni aksyon man gani og kalisang? Duna na ma’y daghan nangasakit, fake gihapon na? Mao ni naka peligro kon ingon ani ang dagan sa utok sa taga diris atoa Tay,” insister nako.

“Sige lang Day Terya kay maka-amgo ra na sila,” tubag ni Tatay.

“Maayo unta og maka-amgo sa di pa mauwahi ang tanan Tay,” nabalaka nakong tubag kang Tatay.

“Ay tuod, nakadungog baya na si Terya sa mingok gabii Tay. Wa ka kabantay noh nga mitingog na sab gabii? Hinanok na man ka. Abi ni Terya bata nga naghilak, haha,” pahibaw ni Nanay kang Tatay.

“Uy, unya unsa may mensahe sa mingok Day Terya,” pagsungog ni Tatay sa akoo.

“Malay ko Tay, wala pa man ko katigo sa inistoryahan nila, hahaha,” baws nako sa sungog ni Tatay.

“Apan bisan pa’g di ka katigo Day, kung maminaw lang gyud ka’s ensakto, makasabot ra ka sa mensahe nga ilang gipadangat. Tinuod, ang kalibutan daghan na kaayo’g kalamboan, apan ang atong abilidad sa pagsabot sa kinaiyahan nganong nagkahanaw man? Duna pa ba’y maminaw sa huni sa mga kasapa-an ug sa atong kabukiran? Sa mga buyog? Sa mga gangis? Sa mga langgam? Sa mga alibangbang? Aninawa, paminawa, sabta ang bayhon sa kinaiyahan kay ang atong kinabuhi, kaniya tipik lamang,” pagpatin-aw ni Tatay.

Naa gyud ni mga ingon ani nga yugto sa pagkapilosopo si Tatay Selo. Motando-tando na man lang pod ko bisag usahay lisud tugkaron iyang mga gipang-ingon. Sa pagkakaran, giluyahan kos iyang pagkaon ug mga bayhon.

“Nay, moadto sa mi ni Baikal kadiyot sa bungtod ha inigkahoman og pamahaw kay mag-message kong Manoy Angelo. Pahibaw-on nako sa gidangatan ni Tiya Tesing. Pinangga sad baya tu siya ni tiya,” pananghid nakong Nanay.

“Sige, Day Terya, ug pangumusta-a pod sila didto silang manoy nimo,” tubag ni Nanay.

Mituyhakaw dayon ang ulo ni Baikal pagkadungog sa iyang pangan, ug mikitwiw-kitiw dayon ang ikog nga morag nakahibaw nga kuyog mi manlakaw. Makasabot gyud ni siya bitaw. Ganahan man ni siya maglumpat sa kasagingan nga among maagi-an. Magdagan-dagan, magligid-ligid, padaos-os sa bakilid.

Samtang nagsuot-suot mi sa kalibonan, naghangad-hangad sab ko kung duna ba'y saging nga tub-unon. Didto sa unahan, kalit mihunong si Baikal, nawala ang kaki-at, kalit nga na-igmat, ug adunay gihangad sa taas. Sa pagkaduol na nako niya, didtos taas sa saging, nagbatog sa usa ka dahon, mora'g ilaga nga tabonon. Sus, gikibkib na pod diay ni sa ilaga ang mga bunga sa saging. Apan wala man kini modagan, nag-urong man lang. Homan nganong mora'g balhibo-on man? Akong gitotokan kay morag dako ra man gyud siya para sa usa ka ilaga. Tan-aw nako niya, naa sa napu (10) ka pulgadas ang iyang kadak-on.

Nahibong na gyud ko kung unsa ning mananapa, ug sa dihang kalit kini milihok, ug ang ibabaw nga bahin mituyok. Gidungawan mi niya, ug nagkatinan-away gyud ming duha. Kadako, kasiga, kaisog, kama-alamon sa iyang mga mata. Aduna kini mora'g sungay, apan inig hangin, nahapay-hapay man og dyutay. Didto ko naka-amgo nga uy, kining nagtotok, usa ka mingok.

Mora'g nalisang ko'g gamay kay wa na man ko kalihok, nanggahi, nalansang ko sa akong gibarugan. Si Baikal, igo ra pod naghinan-aw, wala ra pod mipaghot. Dapat ako siyang gipangutana kung siya ba ang nagbanha sa pila na kagabii ang milabay. Ug dapat, nangutana ko kung unsay mensahe niya. Apan adtong tungura, wa gyud ko ana kahunahuna.

Wa man unta ko unsa-a sa mingok apan wa ko kasabot sa akong gibati nganong gikulba-an. Naglumba mi'g dagan ni Baikal. Didto sa bungtod, nagdali-dali ko'g text ni Manoy Angelo. Sa pagka-send na, wa nako nagpaabot sa iyang tubag, nagdagan ko'g pauli aron ibalita kang Nanay ug Tatay ang mingok nga akong nakit-an. Pag-abot nako

sa balay, naabtan nako si Nanay paspas nga namaypay kang Tatay. Naghangos, nag-abot ang ginhawa ni Tatay Selo. Kining hitsura-a, gi-atake na pod ni sa hobak niya.

Dihang hapit na makilom-kilom, nagdagan kong miadto ilang agaw Kaloy.

“Gaw, tabangi mi ni Nanay. Si Tatay, naghuot iyang dughan. Tabangi mi, ato siyang ilugsong sa Sentro. Dalhon nato sa tambalanan,” akong pakitabang ni Kaloy.

“Sige gaw. Taysa kay mag-ilis lang ko kadiyot,” nagdaling tubag ni Kaloy.

Tuod man, kalooy sa Ginoo, nakasakay mis habal-habal ni Kaloy padung sa Sentro. Ug samtang nagdagan ang motor, mihugot ang pagkupot ni Tatay sa akong mga kamot. Ug sa akong paglili, akong namatikdan ang paglagom sa iyang mga tudlo.

Niadtong tungura, mialingawngaw sa akong hunahuna ug dughan ang giingon ni Tatay kaniadto, “Dunay mga higayon nga mas molanog ang tingog sa kahadlok, puston niini ang atong kasingkasing hangtod nga wala nay la-ing tingog nga madungog. Apan ayaw tugoti nga moduminar kini. Mahinungdanon nga madunggan nato lakip na kadtong walay tingog ug ang dili na makatingog. Terya, salig sa kinaiyahan, dangop sa naghimo nato tanan.”

- katapusan -